

Jędryczko, Tomasz

"Iwan IV Groźny", Władysław A. Serczyk, Wrocław [etc.] 1977 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 70/1, 171-172

1979

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

nie. Poziom wiedzy i jej szybki przyrost ukazał autor prezentując wypowiedzi polskich uczonych i kronikarzy, docierające do Polski opisy podróży, mapy i atlasy, powstającą nomenklaturę geograficzną. Na temat społecznego zasięgu tej wiedzy pewnych wskazówek dostarczyć mogła proveniencja starodruków (biblioteki kolegiów jezuickich, inwentarze mieszczańskie); ważne z tego punktu widzenia jest odnotowanie prób wprowadzenia egzotyki amerykańskiej do literatury pięknej, czy podkreślenie szerokiego rezonansu społecznego polemik religijnych poruszających w swej argumentacji tematykę podboju egzotycznych krajów (szczególne znaczenie miała tu propaganda jezuicka — rozpowszechniająca wprawdzie na ogół informacje najbardziej potoczne i mało precyzyjne, dysponująca jednak stosunkowo szerokimi kręgami odbiorców).

Poziom wiedzy o sprawach kontynentu amerykańskiego warunkował kształtowanie się opinii Polaków o następstwach odkrycia Ameryki. Opiniom tym poświęcona jest trzecia część omawianej pracy.

Niezależnie od niemożności precyzyjnego ustalenia zasięgu społecznego dopływu informacji o Ameryce, przytoczone wypowiedzi szesnastowiecznych polskich autorów świadczą o uświadamianiu sobie przełomowego znaczenia odkrycia Nowego Świata i wynikających z tego konsekwencji gospodarczych — także dla Polski, a sformułowanie w tym okresie polskich planów kolonizacji nowych ziem (Maciej Miechowita, Piotr Grabowski, Józef Wereszczyński, Krzysztof Warszewicki, Paweł Palczowski) zdaje się dobitnie świadczyć o żywej reakcji na wydarzenia w egzotycznej Ameryce.

Ogólny wniosek płynący z rozważań Wróblewskiego brzmi raczej optymistycznie — choć opinie ówczesnych Polaków o Ameryce i jej podboju były niekiedy stereotypowe i powierzchowne, to jednak te odległe i egzotyczne problemy znajdowały żywy oddźwięk i cieszyły się dużym zainteresowaniem różnorodnych grup społecznych szlacheckiej Rzeczypospolitej, której obywatele niejednokrotnie byli świadomi wagi zjawisk dziejących się aktualnie na świecie, potrafili się do nich ustosunkować i wyciągnąć wnioski dla siebie.

W. T.

Władysław A. Serczyk, *Iwan IV Groźny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977, s. 176.

W ramach cyklu biograficznego Ossolineum ukazał się ostatnio „Iwan IV Groźny” Władysława A. Serczyka, znanego specjalisty w zakresie historii Rosji. Poprzednio autor zaprezentował czytelnikom „Piotra I Wielkiego” (Wrocław 1973) oraz „Katarzynę II” (Wrocław 1975). Pierwsza z tych pozycji doczekała się już drugiego wydania, które również szybko znikło z półek księgarskich.

Renesans biografistyki, jaki zauważamy w ostatnich latach, zaowocował wieloma interesującymi monografiami, dającymi znakomity obraz temperamentu badawczego i warsztatu naukowego historyków (świetnym przykładem jest tu „Robespierre” J. Baszkiewicza czy też „Piotr Skarga” J. Tazbira). Wiele nowego wnosi oglądanie przeszłości przez pryzmat dokonań i porażek jednostki, umiejscowionej w określonym kontekście społecznym i mentalnym.

Iwan Groźny, postać niezwykła i fascynująca, od dawna skupiał na sobie uwagę zarówno historyków-profesjonalistów, jak i ludzi nie zajmujących się zawodowo tą problematyką. Władysław A. Serczyk umieszcza swego bohatera na tle nakreślonego w kilku zdaniach obrazu panowania jego ojca, Wasyla III Iwanowicza, aby móc krótko pokazać okres zmagań politycznych w latach trzydzie-

stych i czterdziestych XVI w. Autor analizuje umacnianie się pozycji nowego władcy, lata reform i wprowadzenie oprócznicy, politykę zagraniczną. Podkreśla rozwój kontaktów z Anglią, przedstawia ekspansję na tereny chanatu kazańskiego oraz działalność Stroganowów na Syberii. Należy tu podkreślić, że sporym walorem książki są ilustracje — m.in. mapy państwa rosyjskiego według Jenkinsona z 1562 r.

Wiele stron poświęcono stosunkom z Polską (walki z Batorym) oraz korespondencji cara z ks. Andrzejem Kurbskim. Szkoda jednak, że o arcyciekawej pracy E. L. Keenana „The Kurbskii-Groznyi Apocrypha. The Seventeenth-Century Genesis of the »Correspondence« attributed to Prince A. M. Kurbskii and Tsar Ivan IV” autor wspominał jedynie w przypisie, przesuniętym, jak i inne, na koniec tekstu.

Bardzo interesujące wydają się próby ocen metod rządzenia Iwana i łamania opozycji (oprócznica, pacyfikacja Nowogrodu) — jednego z najbardziej kontrowersyjnych problemów nie tylko panowania Groźnego, ale także całości kultury politycznej tego okresu.

T. J.

Fernand Braudel, *Morze Śródziemne i świat śródziemnomorski w epoce Filipa II* t. I—II, Wydawnictwo Morskie, Gdańsk 1976—1977, s. 683, 765.

Wielką zasługą Wydawnictwa Morskiego jest przedstawienie polskiemu czytelnikowi tej klasycznej już dziś pracy wybitnego historyka francuskiego. Fernand Braudel, związany z grupą „Annales d'Histoire Économique et Sociale”, uczeń i współpracownik Marca Blocha i Lucien Febvre'a, główny zarys swojej pracy napisał przebywając przez pięć lat w obozie jenieckim, a następnie, po uzupełnieniu i zaopatrzeniu w aparat naukowy, wydał ją w 1949 r. Nowatorskie ujęcie historii, zaprezentowane po raz pierwszy w tak szerokiej skali, wzbudziło ogromne zainteresowanie. Nie obyło się też bez głosów krytycznych — zarzucano m.in. Braudelowi determinizm geograficzny. Ale wszystkich zadziwił ogrom wysiłku badawczego, niekonwencjonalne metody i szerokość spojrzenia.

We wstępie, wprowadzającym czytelnika w zagadnienia nowoczesnej historii i przedstawiającym rolę Braudela w ich formułowaniu, B. Geremek i W. Kula podkreślają śledzenie przez autora „wspólnych rytmów życia zbiorowego”. Francuski historyk „bada struktury społeczne i gospodarcze. Docieka relacji między morzem a cywilizacją”. Pytanie — czy morze łączy czy dzieli, jakie są powiązania między kulturami i modelami gospodarki wybrzeży Morza Śródziemnego? — przewija się stale przez karty książki. Autor analizuje obieg dóbr materialnych i informacji, stałość oraz zmienność układów społecznych. Posłużyły mu do tego archiwa kupieckie śródziemnomorskich centrów życia handlowego — dotychczas słabo w tym zakresie wykorzystane. „Badając — jak piszą autorzy wstępu — długie ciągi rozwojowe, procesy długiego trwania” Braudel prowadzi nas od „Roli środowiska”, przez „Losy zbiorowe i ruchy całościowe” do „Zdarzeń polityki i ludzi”. Nie sposób wymienić tu wszystkich problemów, ciekawych i niebanalnych przypadków, tworzących mozaikę przeszłości. Osobne słowa podziękowania należą się świetnym tłumaczom. Nieczęsto zdarza się widzieć na naszym rynku pozycję tak starannie a zarazem tak kompetentnie wydaną.

T. J.